

УДК: 378.147+378.147.31

*Т.П. Кривенький***МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЛЕКЦІЇ**

ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет»

Однією з традиційних форм організації навчального процесу є лекція. За своєю дидактичною сутністю лекція у вищій школі розглядається і як організаційна форма навчання – «специфічний спосіб взаємодії викладача і слухачів, у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання», і як метод навчання – «монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки» [1, 2].

Лекція – це логічно стрункий, системний і послідовний виклад передбаченого програмою наукового питання, побудований на діалектико-матеріалістичній основі. Лекція дає слухачам уявлення про науку в цілому, ознайомлює їх з основними теоретичними питаннями певної галузі науки та її методологією [2]. Це головна інформаційна магістраль у навчальному процесі вищої школи, що сприяє засвоєнню системи знань зі спеціальності, формує широкий професійний кругозір і загальну культуру, школа наукового мислення [1].

Підготувати належним чином лекцію допомагають дидактичні принципи відбору і викладу матеріалу.

Перший принцип – науковість лекції. Лектор установлює, які знання, наукові теорії, закони, правила він повинен повідомити студентам; відбирає найбільш яскравий, виразний, фактичний матеріал, наочність для посилення емоційної насиченості лекції.

Другий принцип – доступність викладеного матеріалу. Як гадають багато хто з педагогів, науковість і доступність навчання – принципи, що завжди розглядаються разом і в єдності. Підвищення доступності веде до зниження науковості, а в ширшому розумінні – до неприпустимого зниження науковості, відставання від розвитку науки, економічного й соціокультурного розвитку. Навіть у вищій школі рівень підготовки слухачів вельми різний. Одним студентам достатньо для засвоєння матеріалу прослухати лекцію, записавши найважливіші положення та проглянувши наукові посібники, інші потребують додаткової уваги викладача, активного його сприяння в засвоєнні навчального матеріалу.

Третій принцип – наступність. Кожна лекція передбачає органічний зв'язок із попереднім матеріалом і точний вихід на наступний. Слід урахувати, що виклад лекційного матеріалу в цілком закінченій формі (всі проблеми розв'язані, все цілком зрозуміло, немає питань) погіршує його за-

пам'ятовування, тоді як деяка неясність, недомовленість викликає пізнавальний інтерес.

Четвертий принцип – історичність: викладений матеріал має співвідноситися з тією епохою, конкретним часом, коли зародилася ідея, розглядалося явище, з'явився той чи інший факт. Це допомагає студентам осмислити історію ідей, гіпотез, наукових відкриттів – те багатство, яке накопичили попередні покоління.

П'ятий принцип – зв'язок теорії з практикою [3].

Виклад лекції має бути образним, «пізнавальним, емоційно-експресивним, дійово-вольовим». Стиль – живий, виразний. Темп мовлення – середній, щоб дати можливість студентам записати основні положення лекції.

Успіх лекції на 90% залежить від того, наскільки вдало вона підготовлена.

Підготовку до лекції можна умовно розділити на три етапи.

1. Попередня робота. Перший етап – дослідницький процес. Лектор визначає проблему майбутнього виступу, її актуальність, практичну значимість теми, встановлює коло питань, вивчає джерела, які стануть основою змісту майбутньої лекції. З цією метою він відвідує консультації, лекції на аналогічні теми тощо. На цьому етапі лектор накопичує знання.

2. Розробка змісту майбутньої лекції. Підготовка теоретичної частини виступу, відбір фактів, їх аналіз та узагальнення, вибудова логічної системи аргументації, складання плану – це другий етап підготовки лекції. Він завершується створенням «макета» майбутньої лекції – тексту. На цьому етапі лектор визначає обсяг відомостей, які він повідомить слухачам, але текст – це матеріал, необхідний лише для самого лектора.

3. Підготовка до лекції як до акту публічного виступу – третій етап роботи. Якщо на попередньому етапі лектор утворює продуману, композиційно оформлену, відредаговану «модель» майбутньої лекції, то на останньому він починає безпосередню підготовку до реалізації цієї «моделі» в процесі виступу перед слухачами.

Підготовку до лекції розпочинають із вибору її теми. При цьому необхідно враховувати її актуальність, важливість, зв'язок із завданнями сьогодення. Обираючи тему, лектор має знати, які інтереси займають студентів на даний момент, у даній аудиторії, які інтереси окремих груп слухачів. Загалом, не лише при виборі теми лекції, а й у подальшій роботі над нею постійно слід думати про інтереси студентів [4].

Вибираючи тему, необхідно визначити її межі, коло питань. Не слід намагатися охопити все. Це особливо важливо з тих тем, які допускають як широке, так і вузьке висвітлення. Тема масової лекції не повинна бути занадто широкою: у відведені для виступу півтори години складно з достатньою глибиною висвітлити широке коло питань. Тема не повинна бути і занадто вузькою, тому що в такому разі вона не викличе інтересу в студентів і принесе мало користі. Обрана тема буде, мабуть, частиною якоїсь загальнішої проблеми, одним із її аспектів. Слід установити зв'язок: проблема – тема [5, 6].

З обраної проблеми, яка представлена на лекції, в лектора не може бути менше знань і досвіду, ніж у студентів. «Універсали», які беруться за будь-яку тему, добрих результатів зазвичай досягають рідко. Однак обсяг знань – це ще не все. Якщо лектор знає тему, але вона йому нецікава, навряд чи вдасться зацікавити нею і слухачів.

Обравши тематику та з'ясувавши її обсяг, необхідно усвідомити сутність теми, продумати її основну ідею, яка може бути представлена у вигляді цільової установки – мети лекції. Мета – це основний конструктивний елемент лекції. Молодому викладачеві можна порекомендувати сформулювати мету лекції письмово у вигляді речення, дуже чітко та конкретно і в процесі підготовчої роботи постійно мати її перед собою [5, 3].

Дуже важливо вибрати назву лекції. Над цим також слід поміркувати. Правильно обрана і сформульована назва має допомогти і в уточненні теми, і у визначенні мети. Назва має бути лаконічною, конкретною, цікавою, відображати мету лекції.

З'ясування суті лекції, встановлення її змісту можна виразити у вигляді схеми лекції. Схема – це методичний інструмент на час розробки теми, організаційний початок усієї підготовчої роботи. Вона містить викладення основних думок, показує, на які орієнтовні частини поділяється лекція, яка залежність і зв'язок її розділів. Практика показує, що не слід окреслювати широке коло питань. Складання схеми – необхідний етап у розробці теми: це крок прояву творчої ініціативи, те, що визначає власну лінію лектора в роботі [7].

Наступний етап – це складання бібліографії, відбір літератури, робота над матеріалом лекції. Це процес діалектичний: з одного боку, визначається коло питань, за яким відбирається матеріал, а з іншого – постійно уточнюється план лекції. Він змінюється, вдосконалюється і до кінця роботи над вивченням теми має завершений вигляд.

Конкретна підготовка до лекції полягає в опрацюванні літератури, яку можна поділити на групи залежно від мети роботи. Для точного визначення понять можна розпочати вивчення з енциклопедичного довідника, а для подальшої роботи скористатися статтями, вказаними в його прикнижній бібліографії. Для забезпечення високого теоретичного і наукового рівня лекції необхідні статті, монографії й інші матеріали наукових досліджень.

Необхідно звернути увагу на новіші видання. Інтенсивний розвиток науки, її швидкий прогрес зобов'язують лектора бути в курсі останніх її досягнень. До інших матеріалів належать методична література, періодична преса і різного роду довідники: словники, таблиці, атласи, бібліографічні покажчики тощо. Література, використана лектором, може допомогти йому точніше визначити і пояснити слухачам складні проблеми, порушені в лекції, підтвердити їх конкретними офіційними даними, а також певною мірою підготувати лектора до відповідей на запитання, що можуть виникнути в слухачів. Викладаючи матеріал, лектор має посилався на новітні й достовірні факти [8].

Один із найвідповідальніших моментів підготовки до лекції – обмірковування та систематизація зібраного і накопиченого матеріалу [9]. Не слід намагатися включити в одну лекцію все зібране. Зазвичай матеріалу завжди буває більше, ніж необхідно для однієї лекції. Тому важливу роль відіграє попередній відбір найважливішого матеріалу. Спроба так чи інакше «втиснути» в лекцію якомога більше даних – характерна помилка молодих лекторів. Часто це призводить до того, що лекція перетворюється в накопичення фактів, у ній не залишається місця для головного – аналізу, узагальнення, висновків.

Багатство теоретичного змісту, правильне висвітлення фактів і подій, уміле тлумачення їх мають велике виховне значення. Саме тому лектор мусить звертати особливу увагу на відповідність між теоретичними положеннями і прикладами. Важливо вміло підібрати і кількість фактів у лекції: якщо їх буде занадто мало, то провідна ідея лекції прозвучить непереконливо, а якщо їх занадто багато, тоді слухачу буде важко або зовсім неможливо зрозуміти головну її думку [10].

Досвідчені лектори зазвичай підбирають до кожного розділу лекції 3-5 прикладів, які доводять основну думку. Цього буває достатньо, оскільки аудиторія добре сприймає невелику кількість фактів і зуміє прослідкувати за розвитком головної теми виступу.

Дуже важливо підібрати для підтвердження своїх думок цитати найвищих авторитетів, які можуть служити логічним або психологічним підтвердженням матеріалу лекції. Проте зловживання цитатами призводить до того, що лектор іноді, ще не висловивши слухачам своїх власних думок, «приховується» за чужими. Тоді лекція стає непереконливою, нецікавою.

Коли необхідний матеріал зібраний і проаналізований, можна розпочати складання точного плану лекції. На цьому етапі необхідно продумати, чітко сформулювати питання теми, розмістити їх у чітко визначеній послідовності [11].

Останнім часом лектори все частіше вдаються до побудови тезисного плану, який полегшить роботу лектора в аудиторії. Тезисний план – це розгорнутий план, що містить не лише основні положення, а й логічну систему доказів кожного з них та їх логічний взаємозв'язок.

План лекції – це повне розкриття основ змісту теми, а не простий повтор її назви. Він дозволяє розподілити матеріал у певній логічній послідовності, допомагає його відібрати. Оскільки лекція регламентована, то саме план буде тим засобом, який «відкине» все другорядне, залишивши матеріал, без якого не можна обійтися.

План – це орієнтир лектора і слухача, оскільки точно визначає межі проблеми, теми. А іноді план – це єдине, що під час читання лекції полегшує її сприйняття, допомагає лектору правильно побудувати виступ.

Дуже важливо, щоб план був рухомий і доповідач залежно від регламенту лекції міг викреслити один-два підрозділи або, навпаки, їх додати для детальнішого визначення питань, що розглядаються в лекції.

План, який лектор візьме із собою на трибуну, «план для себе», – це ніби своєрідний «сценарій» лекції: в ньому визначаються логіка викладення матеріалу і логіка роздумів; указується час, який лектор витратить на розв'язання тієї чи іншої проблеми, розділу лекції, для відповідей на запитання слухачів. У цьому плані вказують час, місце і послідовність використання наочних засобів у лекції. Можна зазначити і методичні прийоми лектора, записати деякі приклади, факти, цифри, цитати, назви 3-4 друкованих праць, у яких тема розкрита найповніше. Цей план набагато відрізняється від «плану для слухачів», який повідомляють їм на початку виступу для того, щоб вони отримали конкретніше уявлення про зміст лекції, про логіку її побудови, краще сприймали роздуми лектора [11]. План лекції систематично переглядають, оновлюють, а іноді й перебудовують.

Якщо виступ на ту чи іншу тему передбачається один раз, то лектор обмежується складанням детального розгорнутого «плану для себе» або запише тези виступу, тобто короткі положення, що розкривають суть тієї чи іншої проблеми. У тезах відображають принципи положення, що конкретизують кожен пункт плану лекції. Тези допомагають охопити зміст теми, продумати майбутній виступ, коротко сформулювати основні положення, запам'ятати докази, факти, роз'яснення, обґрунтування, аргументацію.

Короткий виклад основних положень, теми і висновків міститься в конспекті, який допомагає встановити взаємозв'язок ідей, систематизувати їх. Якщо в лектора є детальний план, тези або конспект майбутньої лекції, можна вважати, що він підготовлений до виступу [7].

Початківці та й багато досвідчених лекторів зазвичай пишуть повний текст майбутнього виступу. Це надає роботі над темою завершеності. Текст дисциплінує й організовує лектора.

Дуже корисно, особливо початківцю, віддати своє творіння на рецензію. Критичні зауваження і поради досвідченого лектора-рецензента допоможуть автору усунути непомічені помилки, неточності, покращити зміст і форму лекції. Однак висновок рецензента певною мірою відображає його

індивідуальну точку зору, власний досвід. Крім того, корисно перевірити, як буде звучати лекція в аудиторії. У зв'язку з цим лекція має бути подана для колективного прослуховування й обговорення на засіданні методичної секції. Лише після цього лекція може бути допущена до читання в аудиторії [12].

Отже, провівши ретельну підготовку, лектор може вважати, що він готовий до зустрічі зі слухачами. Однак робота над лекцією на цьому етапі не закінчується. Удосконалення лекторської майстерності, підвищення якості лекції залежать не лише від підготовчої, а й від подальшої роботи лектора над прочитаною лекцією [11, 13].

Висновки

1. Лекція – провідна форма навчання. Такою вона була і залишається тому, що з неї починаються кожна навчальна дисципліна, розділ і більшість тем, передбачених навчальними програмами.

2. Лекція - це незамінна форма організації навчання через те, що вона не повторює підручник, а доповнює його останніми даними науки, іноді ще неопублікованими, але вже відомими викладачу, фактами з життя, особистим розумінням і ставленням до матеріалу, що викладається.

3. Підготовка лекції - складна і копітка праця, яка вимагає від викладача терпіння, наполегливості з обов'язковим застосуванням творчого підходу і відмінного знання матеріалу.

Література

1. Алексеев В.О. Методика проведення лекційних занять у вищій школі / В.О. Алексеев // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2009. – Вип. 3. – С. 8-12.
2. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення: навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В.С.Лозниця. – К.: ЕксОб, 2000. – 304 с.
3. Цыгульская Т.Ф. О методике лекционного преподавания в вузе / Т.Ф. Цыгульская. – Кировоград, 1990. – 14 с.
4. Нагорнюк О. Методика підготовки та проведення лекцій з дисципліни «земельне проектування» / О. Нагорнюк, М. Дубовик // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2009. – №3. – С. 167-170.
5. Бойко В.В. Диалог лектора со слушателями: психологические аспекты / В.В.Бойко. – Л.: Знание, 1987. – 31 с.
6. Загвязинский В.И. Дидактика высшей школы: текст лекций / В.И. Загвязинский. – Челябинск: ЧПИ, 1990. – 95 с.
7. Назарова Т.С. Средства обучения (технология создания и использования) / Т.С. Назарова, Е.С. Полат. – М.: Изд-во УРАО, 1998. – 204 с.
8. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: методология, цели и содержание, творчество: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Ю.Г. Фокин. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 224 с.
9. Михневич А.Е. Методические типы лекций: традиции и поиск новых форм / А.Е.Михневич. – К., 1989. – 20 с.

10. Козаржевский А.С. Мастерство устной речи лектора / А.С. Козаржевский. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 77 с.
11. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: навч. посіб. ; за ред. О.Г. Мороза. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 337 с.
12. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А.Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207с.
13. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. - 3-є вид., доп. / Н.Є.Мойсеюк. – К.: ВАТ «КДНК», 2001. – 608 с.

**Стаття надійшла
4.12.2013 р.**

Резюме

Серед багатьох форм і методів навчання у вищих навчальних закладах, які склалися історично й апробовані протягом тривалого часу, лекція посідає чільне місце. Широка популярність лекції зумовлена тим, що це найоптимальніша форма передачі інформації від викладача до студента.

У статті висвітлені основні підходи до створення лекції (науковість, доступність, наступність, історичність, зв'язок теорії з практикою). Викладені особливості вибору теми, формулювання назви і складання плану лекції. Представлені методичні аспекти підбору і систематизування матеріалу, послідовності його викладу. Таким чином, дотримуючись певних принципів у створенні лекції, викладач може акумулювати великий обсяг цікавої сучасної наукової інформації та подати її на належному науково-методичному рівні.

Ключові слова: лекція, методичні аспекти, педагогічні технології.

Резюме

Среди различных форм и методов обучения в высших учебных заведениях, которые сложились исторически и апробированы на протяжении длительного времени, лекция занимает важное место. Широкая популярность лекции обусловлена тем, что она является важной формой передачи информации от преподавателя к студенту. В данной статье представлены основные подходы к созданию лекции (научность, доступность, последовательность, историчность, связь теории и практики). Изложены особенности выбора темы, формулировки названия и составления плана лекции. Предоставлены методические аспекты выбора и систематизации материала, последовательности его изложения. Таким образом, придерживаясь определенных принципов изложения лекции, преподаватель может аккумулировать большой объем интересной и современной научной информации и изложить ее на высшем научно-методическом уровне.

Ключевые слова: лекция, методические аспекты, педагогические технологии.

Summary

Lecture takes an important place among the wide variety of the traditional forms and methods of teaching which were used for a long time in the higher educational institutions. The great popularity of lecture is caused by the fact, that it is the optimal way of transferring the information from a teacher to a student. This article highlights the main approaches to composing a lecture (scientific quality, simplicity, consistency, historicity, connection between theory and practice). It also describes the peculiarities of choosing a topic, formulating a title and drafting a plan of the lecture. The methodic aspects of selecting and systematizing the material and the sequence of its presentation are discussed in this article. Therefore, following the certain principles during the composing of the lecture, the teacher can accumulate a lot of interesting modern scientific information and present it at the proper scientific and methodic level.

Key words: lecture, methodic aspects, pedagogic technologies.